

ХТО, КОЛИ І ЯК ЗАГИНУВ У БАБИНОМУ ЯРУ.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА ДО 75-Х РОКОВИН ЗЛОЧИНУ

Братською могилою і символом Голокосту в Україні став Бабин Яр. З вересня 1941 року до кінця вересня 1943-го він був місцем регулярних розстрілів і захоронень, які проводили органи нацистської поліції безпеки та айзатцгрупи СД разом із військовою та цивільною владою Києва. Жертвами нацистів стали євреї, роми, українські націоналісти, радянські військовополонені, пацієнти київської психіатричної лікарні та інші національні чи соціальні групи, яких окупанти вважали ворогами або ж "просто зайвими". Бабин Яр – це некрополь для більше ніж 100 000 цивільних громадян та військовополонених.

19 вересня 1941-го війська Вермахту увійшли до Києва. За кілька днів вибухнули будівлі у Київській цитаделі та на Хрещатику. Вибухи стали зручним приводом для окупантів провести показову каральну акцію. У підривах звинуватили євреїв. Насправді ж організаторами цих вибухів були радянські диверсанти. Перші арешти і розстріли відбулися вже 27 вересня. 28-го в Києві з'явилися оголошення, в яких наказували всім євреям міста зібратися зранку наступного дня на розі вулиць Дегтярівської та Мельникова.

Разом із Вермахтом у місто увійшли айзатцгрупи СД. На них покладалося очищення армійських тилів від «небезпечних елементів» та придушення будь-якого опору. В Києві діяла айзатцгрупа С, зокрема, зондеркоманда 4а. Разом із ними прибув штаб головнокомандувача СС і поліції «Росія-Південь», два батальйони зі складу поліцейського полку «Південь». Згодом у Києві з'явилася айзатцкоманда 5. Саме ці підрозділи СС та поліції здійснювали масові розстріли євреїв у Бабиному Яру.

«Дорога смерті», якою пройшли десятки тисяч євреїв 29 вересня 1941 року, пролягала від Лук'янівської площі по вул. Мельникова до перших воріт Єврейського кладовища, далі – на вул. Кагатню (нині – сім'ї Хохлових), потім по вул. Табірній (нині – Дорогожицькій). Біля входу до Братського кладовища у євреїв відбирали гроші, коштовності, документи, а також наказували залишати речі й верхній одяг. У кінці Братського (Воїнського) кладовища (нині – територія телевежі) люди повертали у прохід між огорожею кладовища та краєм яру. Розстріл відбувався на майже півкілометровому відтинку яру, який починався біля пам'ятника 1976 р., а закінчувався за теперішньою станцією метро «Дорогожичі». Людей змушували роздягатися догола та спускатися до яру, де клали долілиць, шар за шаром, а вздовж рядів ішли німецькі поліцейські й вбивали їх пострілами в потилицю.

Того дня, 29 вересня, німці встигли до 18.00 розстріляти близько 22 тисяч. Інших приречених загнали на ніч у порожні гаражі на вул. Табірній (сучасна Дорогожицька) і вбили наступного дня. Потім німецькі сапери підірвали схили, щоб засипати тіла, і змусили військовополонених вирівняти дно яру.

Есесівці нишпорять у речах розстріляних в урочищі Бабин Яр. Київ. 1941 р.

За два дні (29-30 вересня) загинула 33 771 особа. У «Донесенні про події в СРСР» від 02.10.1941 сказано: «Зондеркоманда 4а в співпраці зі штабом групи і двома командами поліційного полку «Південь» 29 і 30.9.41 стратила в Києві 33 771 єврея». Про продовження розстрілів свідчать німецькі документи. Так, приміром, у «Донесенні про події в СРСР» № 111 від 12.10.1941 говориться наступне: «Загальне число страчених зондеркомандою 4а тепер перевищило 51 000». Згідно з німецькими документами розстріли в Києві безперервно продовжувалися до середини листопада 1941-го. Основну масу розстріляних у цей період становили євреї.

Втім, із середини жовтня цього ж року у Бабиному Яру та його околицях починаються спеціальні акції, під час яких були розстріляні комуністи-підпільники, роми, душевнохворі, заручники, моряки Дніпровської флотилії.

Взимку 1941-1942-го у Бабиному Яру загинули члени Організації українських націоналістів. «Донесення про події в СРСР» № 164 від 4 лютого 1942 р. свідчить: «У Київській області боротьба проти комуністів все більше трансформується в боротьбу проти національних українських формувань... Конфіскований письмовий матеріал, а також свідчення різних арештованих в останній час прихильників Бандери знову доводять, що прихильників

Бандери неможливо залучити до будь-якої позитивної співпраці. Тому лишається тільки повністю знищити цей рух».

Незабаром нацисти розгортають свої репресії не лише проти бандерівців, але й представників інших течій українського визвольного руху. Загалом у Бабиному Яру загинув 621 український патріот. Тут обірвалося життя української поетеси, члена ОУН (м) Олени Теліги.

Радянські військовополонені закопують розстріляних в урочищі Бабин Яр під наглядом есесівців. Київ. 1941 р.

Другий етап масових розстрілів припадає на кінець зими 1942 – середину серпня 1943. У цей час створюють Сирецький концтабір, який змінив табір на вулиці Керосинній (створений у квітні-травні 1942-го). Саме його в'язні заповнюють своїми тілами Бабин Яр, ями у самому таборі й довкола нього. Це здебільшого підпільники й партизани: комуністи й українські націоналісти.

Заключний етап регулярних розстрілів відбувався у серпні-вересні 1943-го на фоні знищення раніше захоронених у Бабиному Яру тіл розстріляних. Цю "роботу" виконували ті ж в'язні Сирецького концтабору. Спалювали тіла в яру навпроти.

Зрозумівши, що у Києві не втриматися, німці почали ховати сліди злочинів.

18 серпня 1943-го до Сирецького табору прибула група в'язнів із Полтави, яких розмістили в спеціальних землянках у самому яру. Наступного ранку до них приєднали 100 ув'язнених євреїв із табору. Загалом у команді смертників працювало 327 осіб. Чоловіків закували в ножні кайдани та змусили викопувати трупи на місці колишніх масових розстрілів, а також будувати

печі із огорожі Лук'янівського і надгробків Єврейського кладовищ. Тіла та дрова складали в печі штабелями. Потім усе спалювали. В одній такій печі за раз знищували до 2000 тіл.

Двічі на тиждень нацисти привозили у Бабин Яр у машинах-«душогубках» в'язнів із тюрми СД. Цих людей після вбивства також спалювали у «печах». Всі ці "роботи" в Бабиному яру відбувалися таємно. Територія була оголошена забороненою зоною, обгороджена й засаджена деревами, але сморід і дим розносилися по Києву далеко за межами яру.

До кінця вересня майже всі тіла розстріляних були спалені, а в'язні заклали останню піч – для себе. У ніч на 29 вересня 1943-го мешканці однієї з землянок вирвалися на волю, але врятуватися вдалося лише двом десяткам. Згодом саме їхні свідчення дали можливість відтворити історію знищення тіл у Бабиному Яру.

Штандартненфюрер Пауль Блобель, який керував стратами у Києві в 1941-му, наглядав і за спаленням останків жертв у 1943-му. Про це він засвідчив на Нюрнберзькому процесі 1947 року: «Під час мого візиту в серпні я особисто спостерігав за спаленням тіл у загальній могилі під Києвом. Могила була близько 55 м довжиною, 3 м шириною і 2,5 м глибиною. Після того, як верхній шар був знятий, трупи облили горючим матеріалом і підпалили. Прошло близько двох днів, поки могили згоріли до дна. Я особисто пересвідчився, що прогоріло все до самого дна. Після цього могила була засипана, і так майже всі сліди були заметені».

У жовтні 1943-го у Бабиному Яру німці ще розстріляли киян, які ухилилися від виконання наказу про повне виселення з міста.

Останній розстріл відбувся 4 листопада 1943-го, а 6-го до Києва увійшла Червона армія.

Окремою сторінкою в історії Бабиного Яру є порятунок приречених євреїв. Національний інститут пам'яті Катастрофи і Героїзму "Яд Вашем" у 1963 році затвердив критерії для отримання почесного звання «Праведник народів світу». У квітні 1989-го було встановлене почесне звання «Праведник Бабиного Яру». Першим його отримав православний священник Олексій Глаголев (посмертно) та члени його сім'ї. Наразі 662 особи удостоєні звання «Праведник Бабиного Яру». Як правило, це цивільні беззбройні жителі окупованих територій: люди похилого віку, діти, жінки. Часто євреїв переховували великі сім'ї. Серед тих, хто отримав звання «Праведник Бабиного Яру», люди різних національностей: українці, росіяни, поляки, білоруси, татари, вірмени, греки й німці. Вшановуючи їх, мусимо пам'ятати, що, рятуючи інших, вони ризикували своїм життям.

(автор статті Вікторія Яременко)